01.05.23р. 05гр. укр. літ.

Доброго дня! Тема уроку. Література елітарна, вишукана, високохудожня.

Література масова, популярна (її інтенсивний розвиток)

Увага! Виконані завдання надсилати за електронною адресою: moshev2020@icloud.com

Теоретичний блок

- *Перегляньте.* Література елітарна та масова https://www.youtube.com/watch?v=-ZW5XxQud3k

Кругом поважні, пишні, гордовиті,

Шановні та сановні, многобиті…

В. Рибаченко

Елітарною можна назвати літературу, яка характеризується насамперед оригінальністю, дивністю, незвичністю та новизною.

За Г. Блумом

Із прози життя знов поезія буде.

В. Крищенко

«Масова література — це резервуар тем, сюжетів, героїв для літератури «елітарної».

С. Філоненко

Читач хотів би, щоб його автор був генієм, але при цьому ж він хотів би, щоб твори цього автора були зрозумілими. Такий «доступний геній» може потішити читача зрозумілістю своєї творчості.

Ю. М. Лотман

Масова література не розрахована на різночитання, вона пропонує величезний масив часто однотипних текстів, орієнтованих на поверхневе ознайомлення, тож, як правило, вдруге до таких творів не повертаються.

А. Кривопишина

ХІД УРОКУ

✵ 1. Теорія літератури

Елітарна література — художнє письменство, розраховане на витончене естетичне сприйняття, на інтелектуально освіченого читача, що вимагає значної обізнаності з надбаннями світової культури. Вона випереджає середній рівень духовного розвитку суспільства, задає високі зразки для наслідування. У розвитку літератури елітарність протистоїть масовості. Елітарна творчість є у багатьох письменників-класиків: Т. Шевченка (поезії останніх років), І. Франка (філософська лірика), Лесі Українки (драматургія), М. Рильського, М. Зерова, Є. Плужника, М. Бажана, О. Ольжича, Є. Маланюка, Г. Чубая та ін. У XX ст. (особливо в другій половині) виявилася тенденція різкого розмежування елітарної модерної та масової літератури («чтива»). Реакцією на цей процес став постмодернізм, коли в одному творі поєднуються «пласти», розраховані на масового читача і на елітарного.

Масова література — інша назва — белетристика. Художня література, розрахована на масового читача, його середній рівень розвитку. Протиставляється елітарній літературі. Умовно белетристику можна поділити на високоякісну (П. Коельйо, Р. Бах, в українській літературі — «Тигролови» І. Багряного) і низькоякісну («чтиво»). Головна функція масової літератури — розважальна, проте високоякісна здатна також порушув важливі проблеми, ставити високі ідеали, покликати до наслідування, натомість «чтиво», що будується за простими схемами, відповідає на запити читача, а не формує їх.

Елітарна та масова література — два потоки сучасного літературного процесу. В сучасних культурно-історичних умовах традиційне протистояння елітарної та масової літератури втратило свою гостроту.

Елітарна (від франц. *elite* — краще, добірне) література вирізняється інтелектуальною та естетичною ускладненістю, наявністю підтексту та зашифрованих образів, символів. Такі твори потребують підготовленого читача.

Масова література — це розвивальна й дидактична белетристика, яка друкується великими накладами. Такі твори передбачають спрощене читання. Типові ознаки — пригодницький вульгаризований романтичний сюжет, щасливий фінал. Масову літературу читають 90 % усіх людей, а 10 % просто соромляться про це казати.

✵ 2. Давайте поміркуємо

Сьогодні ми з'ясуємо та зіставимо різні точки зору, вирішимо питання:

✵ Яка література є елітарною, а яка — масовою?

✵ Яка вам подобається більше?

✵ Які твори читали?

✵ Чи погоджуєтеся ви, що ті чи інші твори відносять до тієї чи іншої літератури?

✵ Що ви знаєте про елітарну літературу?

Літературознавець Анна Кривопишина класифікує сучасну українську літературу за таким принципом:

- проза, що тяжіє до елітарної (літературний верх);
- белетристика (серединне поле, література);
- формульна, жанрова література (літературний низ).

Художність — це історично змінна, універсальна категорія, сукупність особливих внутрішніх та зовнішніх якостей, завдяки яким художній твір сприймається як єдине ціле відповідно до норм панівної естетичної концепції.

Складники художності: цілісність твору, особливості фабули та сюжету, тип композиції, мовна структура, специфіка конструювання часопростору та вибір тематики й проблематики.

Сьогодні найбільшою популярністю користуються любовний та пригодницький метажанри.

Основне в художності любовного роману — «формальність» — наявність конфлікту, заснованого на почутті кохання, традиційний любовний трикутник та щасливе закінчення; пригодницького роману — цілісність та сюжетна динаміка, а саме: комбінування різних сюжетних ліній, цікава часопросторова організація твору, швидке переключення уваги й темпу оповіді, наявність конкретної позасюжетної інформації (Л. Кононович «Кайдани для олігарха», «Феміністка»; В. Шкляр «Елементал», «Ключ» історичного роману — документи та історичні факти; осмислення фактів, подій, історичної правди мовою зображально-виражальних засобів.

Художність творів сучасної елітарної літератури зумовлена насамперед яскравою оригінальністю творчого задуму, незвичайним змістовим оформленням, тонкою символікою й асоціативністю, іноді використанням міфологізованих образів та символів, які потребують вдумливого прочитання та співтворчості. Захопливий, легкий для сприймання, розважальний характер, ненав'язливий стиль, поетика позитивного фіналу, мелодраматичний сюжет — провідні ознаки масової літератури. Головний принцип масової літератури — принцип формальності, серійності, що виявляється на всіх рівнях тексту — від сюжету й персонажів до типових промовистих заголовків, які разом зі специфічно оформленою яскравою обкладинкою свідчать про приналежність цієї книги до конкретного виду масового чтива, як-от детектив, мелодрама, любовний роман тощо.

Побачити на полицях класиків української літератури майже не реально, де-не-де знаходимо книжки сучасних українських письменників, таких як Ірена Карпа, Люко Дашвар, Сергій Жадан, Юрко Покальчук, Любко Дереш.

Проте уваги і прихильності читачів також заслуговують твори й інших талановитих та неординарних сучасних письменників: Олександра Ірванця, Богдана Жолдака, Лариси Денисенко, Костянтина Москальця, Юрія Іздрика,

Івана Малковича, Євгенії Кононенко, Наталки Білоцерківець тощо. Багатьох із цих письменників критики зараховують до сучасної української масової літератури. Наприклад, загальний наклад роману «Мати все» популярної авторки Люко Дашвар становить понад 52 тисячі примірників, що для сучасної української літератури справді є показовим. Цей роман вважається ледь не українським бестселером! І це при показнику 0, 0012 примірників на душу населення… Хіба таким має бути справжній масовий продукт?

Коментарі на літературних форумах у мережі Інтернет свідчать, що серед читачів оцінки сучасного літературного процесу в Україні досить суперечливі. Суттєвим недоліком, що знижує художню вартість сучасної української книги, читачі насамперед називають переважання розважальності, дешевої комерційності над змістом: «Книгам бракує смислового наповнення. Нині всі жують клоччя, пишуть колись вже написане іншими словами. І лише одиниці спромагаються на шедеври…», «… надто вже багато «пустих» книг на полицях магазинів. Серед них читати, фактично, немає чого!», «Дереш і Карпа — це не криза (мабуть, занадто сильно сказано), а збідніння. Ніхто ж, мабуть, не стане сперечатися щодо їх комерційності?», «А мені здається, що наша література не примітивізується, а просто змінюється. Форма викладу думок трохи змінилася. А от ідея — вона ж є. Головне — вміти її розгледіти. А як не крути, інколи ти цю ідею не бачиш», «У сучасній українській літературі є велика кількість неординарних, талановитих авторів, творчість яких, безумовно, впливає на хід історії і має право стати класикою літератури. На мою думку, одним із таких авторів можна вважати Марію Матіос» (*Ірен Роздобудько*).

*І. Д. Драч***.** З огляду на сучасні уявлення про «однорідність» текстів, наголошує на суттєвій відмінності високої та масової літератури. Традиційно вирізняють культуру матеріальну (чи цивілізацію) та духовну (символічну). Використання матеріальної культури зазвичай продиктоване природними і близькими до них потребами, від яких важко відмовитися, воно не вимагає додаткових знань; а символічна культура спрямована на задоволення вторинних потреб, а тому знаходиться на вищому щаблі. За аналогією до цього і протиставляємо масову літературу «високій», при читанні якої реципієнт повинен бути підготовленим до декодування символів та знаків, оскільки вона побудована «складно і витончено». Загалом і постмодернізм, попри прагнення деактуалізувати питання елітарності / масовості, є напрямком елітарним, адже ґрунтується на дійсності вищого порядку — культурі. Класичний приклад — автокоментар У. Еко до роману «Ім'я троянди» про його універсальність — стосується, передусім, читача, а не тексту. Ю. Ковбасенко вважає, що «загальнодоступність» літератури постмодернізму — це один із її міфів». Шукати однозначної відповіді на питання про час і причини початку протистояння між елітарною та масовою літературами некоректно, оскільки досі немає єдиної думки про зародження кожної з них, в тому числі і в межах окремих національних словесностей. Для масової необхідні грамотні «маси», які хочуть читати, у той час як елітарні теорії з'являлися і в найдавніші культурно-історичні епохи.

Визнання певного твору як елітарного залежить і від часу його написання, і від настанови автора, і від можливостей читача, від часу і умов, у яких текст оцінюють, і від характеру його побутування. Таким чином, постає проблема критеріїв елітарної літератури, які різними науковцями визначаються по-різному. Наприклад, Г. Блум на перше місце ставить оригінальність, дивність, незвичність, новизну. Тамара Гундорова необхідними умовами вважає унікальність, неповторність невідтворюваність літературного тексту, який у протилежному випадку може перетворитися на кітч, при цьому ніби доповнюючи концепт «аури» мистецького твору за В. Беньяміном. Софія Філоненко вирізняє унікальність, одиничність твору «високої» літератури, який не повторюється жанрово і тому підпадає під багаторазове прочитання. Загалом, дослідники беруть до уваги змістові, філософські, естетичні, етичні, стильові, формальні та інші параметри.

Масові смаки задовольняє масова література, яка відповідає най-загальнішим вимогам чи уподобанням. Групові смаки — це пласт, у межах якого можна говорити про критерії елітарної літератури. Групові смаки / ознаки можуть стосуватися жанру, тематики, проблем, образності, стилю та ін. Твори, які максимально відповідатимуть цим ознакам, і будуть елітарними у своїй групі текстів або групі читачів.

Мистецтво слова, постійно розширюючи змістові, формальні межі, залишається собою, а отже, існування канону підтверджує час. Поява та розвиток масової художньої літератури пов'язані з розширенням функцій мистецтва слова. Тому сьогодні елітарна література не бореться з масовою і популярною, а конкурує. Кожна з них відповідає різним запитам людини (часто — навіть однієї і тієї ж) і кількісна перевага однієї не означає нівелювання іншої. Стосовно ж сфери літературознавчих досліджень, вважаємо, що саме декларативне ігнорування певних питань на користь інших, незалежно від статусу предмета чи об'єкта, виглядатиме сьогодні тенденційним. Звичайно, у високому мистецтві ніколи не було однорідності, тут, як і у творчості заради комерції, завжди актуальне суперництво за право бути першим, проте для сучасного світосприйняття це не проблема, а норма.

Статист Держкомтелебачення і радіомовлення України. Наприкінці 1980-х років загальний наклад книжок, виданих в Україні за рік, сягав 189, 5 млн примірників. Середній тираж одного видання становив 22, 5 тис. екземплярів, а на одного жителя України припадало 3, 7 книжки. За роки незалежності обсяги книговидавництва зменшилися майже в 5 разів. У 2005 році в Україні було видано 15 720 книг і брошур загальним тиражем 54 млн 59 тисяч примірників, у 2007 році цей показник зріс до 17 987 книг і брошур. У кризовому 2009 році українською мовою видано 14 797 книг загальним тиражем 27 млн 527 тис. Це менше одного примірника на українця! Для порівняння: у Росії на 1 мешканця припадає 4-5 примірників книг, у Білорусі — 6-7, у країнах Євросоюзу цей показник коливається в межах 5-8 примірників. За даними спостережень Української асоціації видавців та книго-розповсюджувачів, у 2010 році частка української книги в сумарному річному накладі становила лише 0, 5 книжки на душу населення.

Видавець. Про українську книгу та реалії сьогодення.

Сучасна література — це окрема соціальна сфера з власною інфраструктурою, що має забезпечити книжку (будь то зразок елітарної чи масової літератури) усім необхідним для її успішного «життя» в суспільстві. Це й фахова критика на сторінках популярних газет, журналів, цікаві рецензії, реклама на радіо та телебаченні, а також розгалужена мережа спеціалізованих книгарень.

Видавці постійно наголошують, що держава повинна підтримувати українську книгу, тим часом міжнародні експерти стверджують, що й видавництва мають більше працювати з читачами й популяризувати талановитих письменників. На жаль, сьогодні Україна чи не єдина європейська держава, яка не має цілеспрямованої програми національного книговидання.

За даними офіційного сайта Книжкової палати України, станом на вересень 2010 року видання книжок в Україні скоротилося на 9 мільйонів примірників порівняно з аналогічним періодом 2009 року. Протягом 2010 р. загалом видано 12, 5 тисяч книжок накладом 22, 5 мільйони примірників. Прогнозується подальше зменшення обсягів книговидавництва принаймні ще на 30 %. Численні соціальні опитування свідчать, що більшість громадян України взагалі не читають книг і не мають у них потреби.

За різними оцінками, у 2008 р. в Україні нараховувалося від 200 до 500 книжкових магазинів, а це означає, що ще три роки тому майже 60 % населення не мало вільного доступу до книг. У нашій країні одна книгарня припадає на 96 тисяч населення, тоді як у Росії — на 75 тисяч, а у Франції — на 20 тисяч населення. За таких умов книговидання в Україні досить складно назвати повноцінним, вигідним бізнесом, радше це дороге хобі, яким можна захоплюватися, але без комерційного інтересу. Дані Державного реєстру видавців і розповсюджувачів видавничої продукції свідчать, що станом на 1 квітня 2008 р. в Україні налічувалося 3978 суб'єктів видавничої справи. Передові позиції на ринку книговидання сьогодні займають такі вітчизняні видавництва, як: «Фоліо», «Софія», «Кальварія», «Клуб Сімейного Дозвілля», видавництво дитячої літератури «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». Дедалі більшої популярності набуває так зване мережеве розповсюдження книг поштою («Клуб Сімейного Дозвілля»).

Загалом, ситуація, що склалася сьогодні у вітчизняній літературі та книговидавничій галузі, вимагає розробки стратегічної програми комплексної, системної та послідовної державної підтримки, інакше національне книговидання й українська книга можуть втратити важливу роль потужного джерела збагачення інтелектуального потенціалу нації, інформатизації суспільства та носія ідей національного відродження.

Експерт. Чимало хто покладає сподівання на розвиток масової літератури як чинника «українізації» читачів в Україні.

— У цьому є раціональне зерно. Успішний україномовний продукт: книжка, фільм, пісня — приваблює широкі маси. Тільки ж не варто забувати, що

основна функція масової літератури — розважальна, психотерапевтична, а зобов'язувати авторів дбати про українізацію… Хіба в нас немає держави для цього, громадських організацій, партій? Можна подбати про пільги для української книжки, про те, щоб відродити мережу книгарень по всіх райцентрах. Мені імпонує думка Андрія Кокотюхи: книгарень має бути стільки, скільки виборчих дільниць.

Лауреату Шевченківської (2017) та інших літературних премій, ***Іван Малкович*** *— редактор, упорядник, автор та перекладач.* Віра Меньок зауважує, що складно переконати видавця. Вона також припускає, що український читач «елітарних» письменників не буде масовим: «Не думаю, що і за життя автор очікував натовпів читачів, все ж це елітарна література».

Книжка — це мистецтво, це добра емоція. Часто шлях до неї дуже напружений, на грані добрих стосунків.

Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» — одне з провідних в Україні. В нас на рік з'являється багато нових найменувань і різними накладами.

Якщо за рік 20 найменувань — мене це задовольняє. Якщо менше — трошки сумніше. Ми можемо друкувати деякі книжки 4-ма накладами на рік. «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко вийшли загальним накладом вже десь порядку 140 тисяч. Поезія Ліни Костенко «Триста поезій» — вже 40 тисяч. Це серйозні наклади.

У нашому видавництві працюють найвизначніші митці: художники Кость Лавро і Владислав Єрко, перекладачі Євген Попович, Ольга Сенюк і Віктор Морозов. Треба додати, що «А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га» веде активну співпрацю з Ліною Костенко, Юрієм Андруховичем, Олексою Негребецьким та багатьма іншими. Силою працівників зростає саме видавництво.

Можна сказати, що з уваги на художнє осмислення випущені нами книжки — це справжні шедеври. Основний принцип діяльності видавництва — «краще менше, але краще». Права на ці оригінальні твори викуповують видавництва 19-ти країн світу. Я не бачу сенсу, щоб видавати сотні тисяч примірників на тонкому папері, у яких багато помилок, видань не помічених. Щоб не засмічувати і без того брудний культурний простір України, я вирішив видавати менше книжок, зате підвищити їхню змістову й графічну якість.

Експерт. Які книги Ви плануєте видавати?

Якраз зараз вносяться правки від коректорів до книжки Юрія Косача «Володарка Понтиди». Хотілося б, щоб ім'я Юрія Косача нарешті відкрив широкий український читач. Це племінник Лесі Українки, внук Олени Пчілки — син брата Лесі Українки. У нього дуже непроста доля. Це один з найбільших українських белетристів XX століття. А може, і найцікавіший. Це один з тих скарбів, які ще не зринули до нас.

Експерт. Ви аналізуєте ринок молодих українських авторів? Чи маєте для себе відкриття останнім часом?

Я чекаю нової книжки від Тараса Антиповича. Ми видали його «Хронос». Попри те, що ця книжка отримала дуже багато схвальних рецензій, вона не отримала тої широкої читацької аудиторії на яку заслуговувала би. Фактично, це майже фентезі, але з такими мудрими, глибокими розмислами. І мені цікаво якою буде його наступна книжка, це той автор, якого мені цікаво читати і книжки якого я чекаю.

Експерт. Ще один аспект, який торкається чи не усіх сфер зараз. Те, що відбувається на Сході. З'являється багато рукописів. Є вже і видані — Богдана Жолдака «УКРИ». Чи багато Ви бачите таких рукописів, наскільки вони художні?

Поезія завжди реагує швидше і болючіше, і вона зразу виливається. А для великого твору потрібен час, потрібно трошки віддаль. Все мусить віддаль пройти. Але люди пишуть і видають. Головне, щоб це не була спекуляція. Богдан Жолдак написав «бойову прозу», він так і означив її. Він не претендував на роман, але це цікавий екшн і він написав, що це кіносценарій. Я прочитав і сказав: «Богдане, ми будемо публікувати», і він був дуже щасливий. Ми працювали, щось викидали. Можна ще було б попрацювати — праця книжці завжди тільки допомагає.

З «А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Ги» я створив маленьку «фабрику» справжніх шедеврів. Хочеться відзначити, що своєю працею я довів недовіркам, що в Україні дух перемагає матерію. Я не тільки помічаю проблему, яка поступово з'їдає українську культурну та національну свідомість, а й намагаюся їй протидіяти. І найважливіше — роблю це із захопленням. Я — чи не перший з тих, хто в Україні здійснив неможливе — створив економічно рентабельне видавництво, корисне для всього суспільства. Я переміг махину безжального для української книжки ринку, а до того, розповсюдив свої видання в інших країнах світу. Я не нарікаю на темряву, а намагаюся запалити свою свічку.

- У сучасних умовах художня література — товар на ринку комунікації. А в просторі літературного ринку відбувається співіснування та протидія масового і «високого» її типів, що постійно конкурують між собою. Комерціалізація літератури примушує письменників шукати нові стратегії літературної комунікації, осмислювати шляхи досягнення успіху та визнання у читача. Доцільно використовувати так звану подвійну адресацію — коли твори орієнтовані як на масового читача сенсаційної літератури, так і на «літературного гурмана». Застосування потенціалу торгу, що дає поштовх для прояву творчої ініціативи читача, також буде ефективним. Крім того, у твір можуть уводитися характерні для «ринку» проблеми і герої.

Книговидавництво орієнтується на масового читача, чим часто пояснюється і низька якість творів. Це викликано тим, що книга розрахована на широкий читацький загал, і її автор змушений зважати на якості, які є спільними для великої кількості людей з різними смаками та захопленнями. Різноманітності читацьких уподобань має відповідати різноманітність книг і книжкових серій,

газет та журналів. Ринок інформаційної продукції розвивається в цьому напрямі, про що свідчить збільшення кількості малотиражних книг та тижневиків.

Ці тенденції яскраво ілюструють твори постмодерністської літератури, що орієнтовані на деканонізацію стереотипів, іронічну переоцінку цінностей, розмитість жорстких бінарних опозицій. Плюралізм культурних моделей, стилів, що використовуються як рівноцінні, створення текстів, розрахованих на елітарного і масового читача одночасно, використання жанрових кодів як масової, так і елітарної літератури — це процеси, які викликані не тільки національною специфікою літератури, формування якої визначалось прагматично-оціночним підходом до можливостей мистецтва, а й загальносвітовими тенденціями поступової втрати літературоцентричності.

Таким чином, з точки зору кваліфікованого читача ми можемо виділити такі ознаки елітарності та масовості в сучасній літературі:

1. Для сучасної елітарної літератури характерна «жанрова гра» — жанрове винахідництво, гібридизація жанрів, активне використання форматів та мовних ознак нехудожніх текстів, в той час як твори масової літератури визначаються як художні, їхні автори прагнуть, щоб вони максимально відповідали своїй жанровій характеристиці.

2. Автори елітарної літератури більше орієнтуються на співтворчість читача.

3. В елітарній літературі читачі віддають перевагу структурам художнього світу (зокрема, мові), а в літературі масовій визнають пріоритет реалій навколишнього світу.

4. Твори елітарної літератури орієнтовані на читача з «літературною пам'яттю», а масової — розраховані на те, що читач не зможе впізнати відомий сюжет в новій обробці, не зверне уваги на сюжетні невідповідності, не помітить одноманітності художніх прийомів. Підсумовуючи наш розгляд і аналіз специфічних рис масової та елітарної літератури, підкреслимо ще раз актуальність дослідження соціокомунікаційних аспектів визначеної проблеми. Комунікаційні зв'язки між текстами «високого» та масового письменства становлять перспективну соціокомунікаційну проблему й потребують подальшого дослідження.

Людство вступило у нову культурну епоху, ім'я якої — Постмодернізм. Його культурна парадигма намагається зняти проблему протистояння культур: елементи масової культури включаються в контекст елітарної і навпаки, і обидві вони поміщаються в іронічний контекст. Наскільки вдасться Постмодернізму згладити крайності обох культур — покаже час.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Сформулювати своє визначення елітарної та масової літератури; виписати по кілька представників, їхні твори.